HARBIY SOHA TERMINLARINING O‘ZBEK MATBUOTI NASHRLARIDA HAMDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARIDA QO‘LLANILISHI

Nuraliyeva Gulzebo Nuraliyevna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Mazkur tezisda harbiy soha terminlarining o‘zbek matbuoti va ommaviy axborot vositalarida qo‘llanilishi ikkilamchi nominatsiya nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Harbiy terminlarning siyosiy, iqtisodiy, sport va ijtimoiy mavzudagi matnlarda metaforik ma’noda ishlatilishi, ularning semantik o‘zgarishi va pragmatik vazifalari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: *harbiy termin, ikkilamchi nominatsiya, metafora, determinologizatsiya, publitsistik matn, ommaviy axborot vositalari.*

Аннотация. В тезисе рассматривается употребление военных терминов в узбекской прессе и средствах массовой информации с точки зрения вторичной номинации. Освещаются метафорическое использование военных терминов в политических, экономических, спортивных и социальных текстах, их семантические изменения и прагматические функции.

Ключевые слова: *военный термин, вторичная номинация, метафора, детерминологизация, публицистический текст, средства массовой информации.*

Abstract. The thesis analyzes the use of military terms in the Uzbek press and mass media from the perspective of secondary nomination. It examines the metaphorical use of military terms in political, economic, sports and social texts, their semantic shifts and pragmatic functions.

Keywords: *military term, secondary nomination, metaphor, determinologization, journalistic text, mass media.*

Kirish

Til leksikasining eng faol rivojlanadigan qatlamlaridan biri terminologiyadir. Terminlar dastlab muayyan soha doirasida qat'iy, bir ma'noli birlik sifatida shakllanadi. Biroq jamiyat hayotidagi o‘zgarishlar ta'sirida ular o‘z sohasi chegarasidan chiqib, umumiste'mol leksikaga o‘tadi va yangi ma'nolar kasb etadi. Bu jarayon tilshunoslikda determinologizatsiya deb ataladi.

Harbiy terminologiya bu borada alohida o‘rin tutadi. “Jang”, “hujum”, “front”, “strategiya”, “qurol”, “mudofaa”, “g‘alaba” kabi birliklar bugungi o‘zbek matbuoti va OAVlarida harbiy bo‘lmagan voqeliklarni ifodalash uchun keng qo‘llanmoqda. Bunday qo‘llanish ikkilamchi nominatsiyaning yorqin namunasi bo‘lib, V.N. Teliya ta'kidlaganidek, mavjud til birligining yangi denotatni nomlash uchun qayta ishlatilishidir [4].

Publitsistik matnda harbiy terminlarning metaforik qo‘llanilishini o‘rganish dolzarbdir. Chunki u bir tomondan tilning nominativ imkoniyatlarini, ikkinchi tomondan jamiyat ongida voqelikning qanday konseptuallashtirilishini ko‘rsatadi.

Asosiy qism

Matbuot va OAV materiallarini kuzatish harbiy terminlar asosan to‘rt sohada ikkilamchi ma'noda qo‘llanishini ko‘rsatadi: siyosat, iqtisodiyot, sport va ijtimoiy-ma'naviy hayot. Tahlil uchun “Xalq so‘zi”, “Yangi O‘zbekiston”, “Vatanparvar” gazetalari hamda kun.uz, gazeta.uz, daryo.uz saytlari materiallari asos qilib olindi.

Jadval. Harbiy terminlarning matbuotdagi ikkilamchi qo‘llanishi

Soha	Harbiy termin	Matbuotdagi qo‘llanishi	Yangi ma’no
Siyosat, mafkura	urush, hujum, front	axborot urushi, mafkuraviy hujum, axborot fronti	g‘oyaviy-axboriy kurash
Iqtisodiyot	strategiya, hujum, zarba	eksport strategiyasi, inflyatsiyaga qarshi hujum, narxlarga zarba	rejali faoliyat, keskin ta’sir
Sport	hujum, himoya, jang, zarba	hujumchi, himoya chizig‘i, finaldagi jang, jarima zarbasi	o‘yin harakatlari va bellashuv
Ijtimoiy-ma’naviy hayot	kurash, qurol, safarbarlik, shtab	korrupsiyaga qarshi kurash, bilim – eng kuchli qurol, kuchlarni safarbar etish, tezkor shtab	muammoga qarshi uyushgan harakat

Jadvaldan ko‘rinadiki, harbiy terminlarning ikkilamchi ma’nosi asosan metafora yo‘li bilan hosil bo‘ladi. Bunda “kurash” semasi saqlanib qoladi, ammo uning ob’ekti o‘zgaradi: dushman o‘rnini korrupsiya, inflyatsiya, kasallik yoki raqib jamoa egallaydi. J. Lakoff va M. Jonson ta’biri bilan aytganda, bu “BAHS – URUSH” tipidagi konseptual metaforaning namoyon bo‘lishidir [6].

O‘zbek OAVlarida harbiy terminlar quyidagi pragmatik vazifalarni bajaradi:

1. Ta’sirchanlikni oshirish. “Jaholatga qarshi ma’rifat bilan kurash” kabi birikmalar muammoning jiddiyligini ta’kidlaydi.

2. Safarbar etish. “Safarbarlik”, “shtab”, “front” so‘zlari jamoatchilikni umumiy maqsad atrofida birlashtirishga xizmat qiladi; pandemiya davrida bu terminlar ayniqsa faol qo‘llangan.

3. Baholash. “Hujum”, “xuruj”, “zarba” so‘zlari voqelikka salbiy munosabatni bildiradi.

4. Ixchamlik. Murakkab jarayon bir so‘z bilan nomlanadi: “axborot urushi” atamasi uzun izohning o‘rnini bosadi.

Kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, ayrim harbiy terminlar publitsistikada shu qadar keng qo‘llanmoqdaki, ularning ikkilamchi ma’nosi izohli lug‘atlarda ham qayd etila boshlagan. Masalan, “hujum” va “front” so‘zlarining ko‘chma ma’nolari “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da berilgan [2]. Bu hol ikkilamchi nominatsiyaning lisoniy me’yorga aylanayotganidan dalolat beradi.

Xulosa

Harbiy soha terminlari o‘zbek matbuoti va OAVlarida ikkilamchi nominatsiyaning faol manbai bo‘lib xizmat qilmoqda. Ular asosan metafora yo‘li bilan siyosat, iqtisodiyot, sport va ijtimoiy hayotga oid voqeliklarni nomlaydi. Bunda terminning “kurash”, “qarama-qarshilik”, “uyushganlik” semalari saqlanib, ob’ekt o‘zgaradi. Publitsistik matnda bunday birliklar ta’sirchanlik, safarbar etish, baholash va ixchamlik vazifalarini bajaradi. Harbiy terminlarning ko‘chma ma’nolari lug‘atlarda qayd etilishi esa determinologizatsiya jarayonining barqarorlashayotganini ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hojiyev A. Lingvistik terminlarning izohli lug‘ati. – Toshkent: O‘qituvchi, 1985. – 144 b.

2. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildlik. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006–2008.

3. Кубрякова Е.С. Теория номинации и словообразование // Языковая номинация (Виды наименований). – М.: Наука, 1977. – С. 222–303.

4. Телия В.Н. Вторичная номинация и её виды // Языковая номинация (Виды наименований). – М.: Наука, 1977. – С. 129–221.

5. Чудинов А.П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000). – Екатеринбург, 2001. – 238 с.

6. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 242 p.